

Lucius de Onbarmhartige

Hij is altijd al een beruchte vis geweest en dus een populair dier om verhalen over te schrijven: de snoek. Deze ongenadige roofridder is in de antieke literatuur echter zelden in een positief daglicht gesteld.

Tekst Bert Cremers, Illustraties Janny Bosman en H. Schlegel

Hoewel de snoek, alias *Esox lucius*, wijdverspreid en veelvoorkomend is in zijn zoete habitat, duurde het een eeuwigheid alvorens hij voor het eerst in de letteren zou opduiken. Al speuren we nog zo verwoed in het Griekse en Romeinse schrift, nergens vinden we een letterkundig relict van zijn bestaan. Deze afwezigheid is op zijn minst opmerkelijk te noemen, aangezien hij in de klassieke oudheid ongetwijfeld een bekende vis zal zijn geweest.

Ausonius (310-393) was de eerste schrijver die de snoek in een boekwerk vermeldde. In het Latijnse *ad Mosellam*, zijn lofzang over de Moezel, schildert hij hem af als een schuwe doch harte-loze vis. Verscholen tussen wier en oevergewas is hij de vloek en verschrikking van het geschubde gebroed: *'Lucius obscuras ulva caenoque lacunas. Obsidet, hic nullos mensarum lectus ad usus.'*

Wie denkt dat deze notitie gelijk de opmaat was naar veel meer literaire roem, heeft het mis. Na *ad Mosellam* duurde het vijf eeuwen voordat hij weer een vermelding zou krijgen in

Polemius Silvius' *Index Dierum Fistorum*.

Genezend

Doorlopen we het middeleeuwse proza, dan blijkt de snoek wél talrijke plekjes in de literatuur te hebben gekregen. In *Physica*, geschreven door Hildegard von Bingen, absis van een benedictijnenabdij in het Rijnland, stuiten we op een korte schets. Von

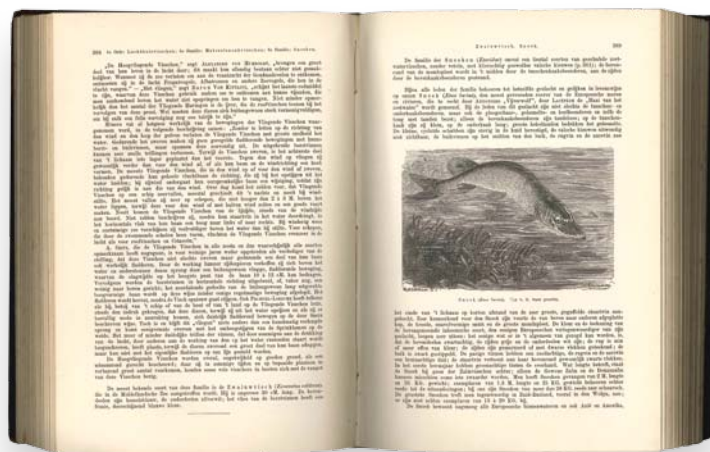
dag en is meedogenloos bovendien, net als de beren in het bos. In welke wateren hij ook woont, hij eet er vis en verslindt er ook alle andere vissen. Hij zoekt naar schoon voedsel en heeft vast, gezond vlees. Zowel zieke als gezonde mensen kunnen hem prima eten. Hij heeft een matig getemperde warmte, dus zijn vlees is gezond.'

Van eigen bodem

Wanneer we onze vaderlandse lettervuchten van vóór 1200 doorzoeken, dan ontdekken we eenmaal de naam snoek. In *Liber Traditionum Sancti Petri Blandiniensis*, daterend van 1100-1200, komen we deze zinsnede tegen: *'Willois et filius eius Snoch [sic]'*, ofwel in begrijpelijk Nederlands: *'Willois en zijn zoon snoek.'*

Mogelijk ging het om een beroepsbijnaam van een visser, een bijnaam naar enige overeenkomst met de snoek of een voornaam.

De oudste Middel nederlandse verwijzing naar de snoek als vis staat vereeuwigd in de rekeningen van inkomsten en uitgaven van de stad Dordrecht over het boekjaar

In menig geschrift wordt de snoek als vraatzuchtig beschreven.

Bingen schreef het werk tussen 1130-1140 en vervatte daarin de medicinale werking van allerlei bomen, planten, stenen, vogels en vissen. Over de snoek (door haar *hecht* genoemd) verkondigt zij onder meer:

'Hij leeft graag in de helderheid middenin het water. Hij houdt van de

1283-1284: '... van snoeke ende van wine [wijn].’ In het latere jaar 1285-1286 vinden we de snoek wederom. We lezen van wie hij werd aangekocht en welk bedrag in sol (een oude muntsoort) voor hem werd neergeteld: 'Item [evenzo] janne den vlaminc van snoeken ende cabbelliauwe XVIII sol.'

Zeldzaam

In Engeland is de snoek, net als bijvoorbeeld de vlagzalm en de karper, niet inheems. Ergens in de middeleeuwen moet hij vanaf het continent naar het koninkrijk zijn verscheept. In de 13e eeuw was hij nog een uiterst zeldzame verschijning. Vandaar dat zijn prijs tweemaal zo hoog was als die van de zalm en liefst tienmaal als die van minder selecte soorten, zoals de kabeljauw en de tarbot. Eeuwenlang zou hij zijn grandeur als exquise vis

behouden. Tijdens de 16e-eeuwse reformatie bracht een grote snoek evenveel op als een lammetje en een

Verscholen tussen wier en oeversgewas is hij de vloek en verschrikking van het geschubde gebroed

kleine meer dan een vetgemeste haan.

Roofzucht

In het eerste hengelsportboek dat het licht zag, het Engelse pareltje *The Treatyse of Fishing with an Angle* (1496), blijkt de snoek meermaals genoemd. De auteur Dame Juliana Berners was echter weinig gechar-

meerd van diens aandrift tot kannibalisme:

“De snoek is een goede sportvis, maar omdat hij zo velen van zijn eigen soort verslindt, alsook die van andere, houd ik het minst van hem.”

Izaak Walton kon in *The Compleat Angler* (1653) het moordlustige karakter van de snoek natuurlijk moeilijk verbloemen. Sterker nog: hij serveert smeulige verhalen die zijn status als bruut beest onderstrepen. Zo zou een dienstmaagd in Polen door een snoek in haar voet zijn gebeten, terwijl ze in een vijver kleding waste. Een vergelijkbaar voorval overkwam een vrouw in de vijver van Killingworth, nabij Coventry. Een vriend van Walton die tamme otters hield, wist zowaar een nog extremer incident te vertellen. Een snoek zou het gevecht met ➤

Lucius de Onbarmhartige in vol ornaat.

Nomenclatuur

In de 10e editie van *Systema natura* (1758), opgesteld door Carolus Linnaeus, zien we de snoek voor het eerst geafficheerd onder zijn tweedelige wetenschappelijke naam *Esox lucius*. Met kernachtig Latijn typeert de Zweedse naturalist diens onderkaak als langer en gestippeld: 'Mandibula inferior, longior, punctata.'

een van zijn otters zijn aangegaan, juist toen deze een karper had gevangen en hem boven het water had gebracht.

Accentuering

Weinig auteurs waardeerden de snoek die in hun ogen alles leek te verslinden dat voor zijn bek verscheen. Zoals zovele voorgangers uit het literaire gilde legde ook de Nederlander Martinus Houத்துyn nadruk op zijn wrede aard. In *Natuurlyke Historie* (1765) vertelt hij honderduit over zijn gewelddadige uitspattingen:

"Men kan niet twyfelen of de Latynsche naam zal van de Vraatzuchtigheid en verslindende aart, waar in deeze Visch zeer naar de Wolven gelykt, afkomstig zyn. Met regt kan men hem den Zee Wolf noemen der zoete Wateren, Rivieren, Meiren en Plassen. De Beeken en Vyvers worden door hem van Visch ontledigd; des hem sommigen ook noemen de Tyran der Wateren."

Natuurlijk hoort een lijst aan gepleegde delicten deze veroordeling te rechtvaardigen. Wonderlijke verhalen, al dan niet opgedist, passeren de revue. Zo lezen we een ooggetuigeverslag over een muilezel die in gezelschap van zijn baas wat slokjes nam uit de Rhône. Amper was hij aan zijn drinkpauze begonnen of een snoek beet hem in zijn lippen. Het arme dier schrok hevig en richtte zich weer hoog. Kennelijk had de snoek zich wat al te gretig vastgebeten, want met zijn tanden vastgepind aan de bek, veerde hij mee de lucht in. Onder deze zwiep schoot hij pront weer los, waarna hij op de grond terecht kwam. En zo ving de eigenaar van de beduusde muilezel op wonderbaarlijke wijze een snoek.

Mythische properties

In de literatuur heeft lang een wonderbaarlijk verhaal over lucius gezoemd. Anno 1497 zou aan een meer bij Heilbron, gelegen in Zuid-Duitsland, een hoogst bijzonder exemplaar zijn buitgemaakt. Onder een van zijn kieuwen vond men een koperen ring met daarin gegraveerd de geruchtmakende inscriptie: 'Ik ben de eerste vis van

allen, in dit meer uitgezet door de handen van Frederik de Tweede, heerser over de wereld, de vijfde dag van oktober in het jaar des Heren 1230'. Het rekensommetje was gauw gemaakt. Deze stokoude creatuur, bovendien een monstrueus bakbeest van naar verluidt 5,8 meter met een gewicht van 159 kilo, moest een leeftijd hebben van 267 jaar.

Het geraamte van deze reuzennis kwam te hangen in de kathedraal van Mannheim. Later onderzoek op het skelet zou uitwijzen dat er fraude in het spel was. Zo bleek de rugwervel geraffineerd verlengd met tig extra beenderen.

Op de dis

Uit archeologische opgravingen blijkt dat de snoek al in de antieke oudheid bij ons op tafel verscheen. Zo weten we dat Romeinse soldaten – die rond 50 na Christus de Nederlandse grens van hun rijk bewaakten – hem vaak oppeuzelden tijdens hun wachtdiensten. De botresten werden gedolven bij de blootlegging van een Romeinse wachttoren bij Utrecht. De overblijfselen van het gebouw bleken goed geconserveerd, net als de door de wachters achtergelaten huisraad en etensresten. Op basis daarvan was het mogelijk hun dagelijkse menu te ontlede. De soldaten bleken vanaf de garnizoensbasis met vlees en graan te zijn bevoorrad, maar kennelijk was hun rantsoen minnetjes. Noodgedwongen vulden ze hun maaltijden aan met in de omgeving gevangen vis. Ter tafel kwamen allerhande soorten, waaronder voorns, brasem, baars en bovenal snoek.

Ook een noemenswaardige vindplaats is in voormalige Dorestad, in de vroege middeleeuwen een belangrijke haven- en marktstad. De gedolven visresten vormen een verzameling van negentien soorten, waaronder de paling, de zeelt en de snoek. Bovendien zijn *Lucius*' subfossielen (11^e-13^e eeuw) opgegraven in een appelboomgaard in Houten en in een waterput van het voormalige Kasteel Voorst.

Woordelijk bewijs

Ook in woord en geschrift vinden we alom bewijs van zijn consumptie.

Justus van Gelder *Vis Schoonmaecke in een keuken* (ca 1675).

Uit de rekeningen van het bisdom Utrecht over de jaren 1378-79 maken we op dat men aan het hof vooral zeevis at. Toch stond ook de snoek geregeld op de spijkskaart. Zo vermeldt de keukenadministratie dat op vrijdag 18 februari 1379 kosten werden gemaakt voor de inkoop van '4 snoec ende 12 corper [karper]'.

In het klooster Leeuwenhorst bij Noordwijk hielden de bewoners een inkoopadministratie bij. Onder de rubriek 'visitaties van den abt' noteerden ze de aankopen voor hun gasten. Kosten noch moeite werden gespaard om de genodigden te plezieren met luxe traktaties. Ter gelegenheid van de verkiezing van absis Gijsberta van Vianen in 1494 werden wederom dure levensmiddelen aangeschaft. Behalve pasteien, kaneel en niet nader bij naam genoemde zoetwatervis, stonden tevens karper en snoek op de dis.

Consumptievis

Ook bij onze zuiderburen was de snoek van oudsher een geliefde consumptievis. Archeologisch onderzoek heeft aangetoond dat hij al in de prehistorie werd gegeten. Een site bij Oudenaarde bracht de beenresten op van zestien stuks, gedetermineerd als voedseloverschotten uit het Neolithicum.

Tussen Romeinse artefacten, van

aarde vrijgemaakt in Tongeren en daterend uit de 2^e eeuw na Christus, vonden archeologen drie subfossiele snoeken, afkomstig uit een beerput van een welgestelde huishouding. Latere Romeinse snoekresten, eveneens drie in totaal, werden opgegraven in Tournai en voeren ons terug naar de 4^e en 5^e eeuw.

Ook in de middeleeuwen zette de Belg gretig diens tanden in een snoek. De consumptieve overschotten zijn onder meer gedolven in Gent (uit de 13^e, 17^e, en 18^e eeuw), bij het kasteel van Londerzeel (eind 13^e en 14^e eeuw), bij het kasteel van Laarne (eind 13^e en 14^e eeuw) en bij de abdij van Ename (eind 15^e en begin 16^e eeuw).

Contrastrijk

Het contrast zoals dat uit de geschiedenis blijkt, is groot. Verguisd als duivelse roofridder, maar tegelijk bemind als delicatessen, dat is in een notendop het verhaal achter de snoek. Dat hij in de literatuur eeuwenlang consequent is uitgebeeld als een demonische kwelgeest, laat zo zijn afdrucken na in het heden. In moderne boekwerken blijkt hoe hardnekkig het verleden hem achtervolgt. Neem het gezegde 'een snoek in een karpervijver' en de betekenis daarvan die we vinden in Van Dale: 'een felle, querulante [ruziezoekende] figuur in een rustige omgeving.' **V**